

Иван Вазов

След двајсет години

„Защо са тъй сладки възпоминанията от младостта, даже тежките, даже скръбните възпоминания? Защо е така умилителна въздишката, която изпускаме при виждането, след многогодишно отсъствие, мястото, дето са изтекли няколко светли часове от нашата юност, дето животът ти се е усмихнал в най-драгата си прелест, каквато е способна да му придаде магията на младостта! О, възпоминания, като надеждата, и вие сте сладостни, мили, благодатно успокоителни! Но вие сте по-горни от надеждата, защото никога не излъгвате, никога не ни отравяте с измама и разочарование... Животът и бурите му, и зъбът на времето, и всепобеждаващата сила на житейското зло, и самото благополучие, не могат да отнемат нищо от прелестта ви. Нищо, нищо!“

Горе-долу такива едни мисли се въртяха из ума на Пенча Дебрянски, човек на средня възраст, когато файтонът му приближаваше към село П., в подножието на голи и диви върхове, там, дето река Струма си разсича дълбок проход през канарите.

Той пак видя с трепет стръмнорувястата плосковръха могила, с исторически остатки там от стара славна крепост, и срещните високи скали срещу нея през реката, мрачно надвиснали над пропастта; и дрипавите селски хижи и дворища, пръснати безредно надлъж по Струма и високите клонести върби край нея, които едни фърлят със зеленината си веселост в затънтеното, голо и сиромашко село, и безброй още предмети, познати и мили нему, и сърцето му се сви сладостно, болезнено в гърдите.

Рой спомени се разбудиха още по-живо в душата му.

Тъкмо преди двайсет години Дебрянски беше прекарал в това село една година, именно 1873. Него време турците правеха по стопански начин между София и Кюстендил железница. Дебрянски беше тука турски чиновник-драгоманин при чужденците инженери. Длъжността му бе оставяла много свободно време. Той го бе прекарал повече в бродене и лутане по околните ридове и пущинаци, в усамотени мечтания посред природата и унасяне в старовременното минало, за което му говореха преданията на тая историческа местност, в поетически разходки покрай тихо ръмоящата под върбите си Струма. Тихи и незабравими дни!

Под ония върби, там при извора, около който всяка вечер ехтяха людешки смехове на палави моми, колко пъти и той късно беше дочакал с разиграно сърце най-късната мома, която идеше за последен път да си налее съдовете. Колко сладки любовни срещи в тъмната долина, при вечерните шумове на реката и зефиря! Струмка! Черноока и чернокоса,

хубавица, горделива на ход, като Диана – о, тоз момински образ не е изшукнал из ума му и из душата му, той и сега го види в цялата му дръзка и дива хубост. Той си я спомняше, кога заран, боса, напета, луда, румена като триндафил, тя изкарваше телците през поляната сред селото и нейният звънлив смях, като гълчеше с другите моми, се издигаше най-високо... И той очакваше нетърпеливо да се смрачи, да настане късна вечер, когато изворът опустее, и тая свободна и жизнерадостна дивачка да дойде при него с менците си... Свързка мимолетна, любов чиста и беззлобна, идилия ясна, която той сега не вярваше, че наистина е съществувала...

Двайсет години оттогава! Боже, как далеко е това!

И сега, когато колата се спущаха по широкото шосе към селото, сърцето му по-силно и по-силно тупаше и погледът му поглъщаше с жажда и тия върхове, и това село, които такива скъпи спомени свързаха с едни от най-светливите дни на миналото му.

– Ние ще се побавим тука – каза Дебрянски, когато кочияшът спря конете пред една кръчма, па си зе пардесюто и тоягата с намерение да се запъти нанякъде.

– Ще се бавим ли много? – попита кочияшът.

– Доста.

– Тогава барем да назобим конете, обед е – каза кочияшът.

Печеше доста. Дебрянски разтвори чадъра и като помисли няколко време, тръгна към моста, мина реката, повървя оттатък нея между някакви си бедни къщици, в полите на стръмната плосковърха могила, и се закатери по нейната гладка върлина нагоре.

След малко, отдолу при кръчмата, неколцина шопи любопитно гледаха пътника на върха, там, дето още личат основите на старата крепост, как крачеше полека там или се спираше неподвижен и се открояваше в ясният небосклон. След половина час видяха го на срещния по-висок връх, който отсам спуща канарата си като една шеметна стена във вълните на Струма. На тая далека височина Дебрянски се мяркаше неясен и уединен, като един призрак. Още два часа той се лута и навести всички кътове, остали мили на душата му. Той се завърна през дълбокия речен пролом, като се промушва между огромните балвани, натръкаляни край брега.

– Инжинерин е – мълвяха селяните.

– Друго нещо ще е – казаха други.

А един каза, като да допълни предположението на тия последните:

– Изглежда позициите за топовете... Види се, сърбите пак ровят нещо си...

– Имане търси тоя син! – издума натъртено един побелял, с грозно и зверско лице старец, с исполински кривак в ръка.

Дебрянски се върна пак в селото и възви в една тясна улица; ниски колиби с буренянали дворове, заградени с повалени плетища или съвсем незаградени, се редяха от двете му страни. Няколко едри псета го налетяха, но той, като се бранеше с тоягата си, отмина и се спря пред един широк двор със стари върби край вадата, що протичаше през него. В дъното на двора, който беше съвсем пуст, няколко ниски селски постройки – жилища на хора и на добитък; до тях тулеше се през клоните на върбите просто двукратно здание, грубо измазано с глина, разпукана и окапала, с прозорци без стъкла, обвесени живописно с гангали царевича, връзки червени пиперки, сплитки чеснов лук и други необходими орнаментации на всяка селска къща у нас.

В едната стаичка на това здание, което сега изглеждаше необитаемо, Дебрянски беше имал жилището си през времето, когато живееше в селото. Това беше дворът на чича Стоя, първи чорбаджия по онова време. Колко спомени и тука се пробудиха! Той влезе в двора. Две грамадни псета лавнаха и са фърлиха на него. При тоя лаеж един момък селянин излезе.

– Какво дирите, господине? – попита той, като махна на псетата.

– Дойдох да погледна тук къщата па чичо Стоя... Преди двайсет години тъкмо съм живял в оная стаичка... Не помните ли „терджуманина“?

– А, ние сме били малки тогава, чакай да повикам мама!

– Не трябва, не трябва!

Но момъкът вече отиде.

В това време Дебрянски се приближи до вадата. Тая вада тогава беше дълбока и стремителна и отиваше да кара четири воденични камъка. Над нея имаше къшче и там, под сянката на върбите, той често бе седял на хлад или прочитал. Сега къшчето го нямаше, и тя беше пресъхнала. Само зеленявали от жабуняк локви стояха на дъното. Тоя вид на мъртвило и запустялост в някогашния весел и многолюден двор на чорбаджи Стоя натъжи душата на Дебрянски. И върбите как тъжни и осърнали спущаха остарелите си и изпосъхнали клонове над вонящото легло на изчезналата вода! И всичко тука беше някак овехтяло, грозно, западнало. Двайсет години, и каква промяна!... Види се, времето застарява не само хората...

Дойде момъкът с майка си. Една спарушена, бръчкава, пожълтяла жена, вече бабичка, с нападали по лицето висулки от побеляла раздърпана коса. – Младена! – пошушна си Дебрянски в изумление. – Боже, тази ли е оная великолепна, с нежни черти, двайсет и пет годишна невяста, дядовата Стоева снаха?... Времето, животът, кърският труд – ето какво бяха направили това създание. Дебрянски биде покъртен; жалост и скръб и негодувание против съдбата, против жестокия закон на природата раздвижиха дълбините на душата му.

Бабичката го приближи и едно очудване се изобрази по разрушено-то ѝ лице. Тя поздравя Дебрянски и го попита кой е. Той ѝ обади. Тя се замисли малко, па каза:

– Сетих се; но тебе не мога да позная.

– А аз те познах, бабо Младено.

„Бабо Младено!“ Той не вярваше ушите си, като произнасяше тая фраза; той не вярваше, че наистина имаше пред себе оная хубавица, милолика Младена, която знаеше, с глава на Мурильова мадона. Той се чудеше по какво я позна, че е тя: ни вид, ни чърти, ни очи, ни изражение, ни цвят – нищо не напомняше първата Младена. А между това *баба* Младена беше някогашната *невяста* Младена! Страшни иронии има животът.

– Да видя ли и *нея* или не? Страх ме е. Страх ме е от тая ужасна действителност. Защо да размесям в светлите си възпоминания един нов скръбен образ, който ще остане там петно? Но да дойда тук и да я не видя?

Така си шушнеша Дебрянски, като вървеше из друга една махала, отатък реката. Той диреше с поглед двора на Пенча Дулев, мъжът на Струмка (Струмка се беше оженила още през пребиваванието на Дебрянски в П.). Имаше промяна доста там, нови хижи имаше построени, а други махнати, та Дебрянски не можеше да налучи Дулевата къща. Най-после попита. Той се спря при един повален плет, който заграждаше разфърлян и нечист двор. Никой не се мяркаше там. В ъгъла, под изсъхналите сливи, купище тор, сухи връхари, бурен, коприва. Грозно, парясано, лошо. На Дебрянски сърцето се стисна и заболя, като че ли го туриха в клещи. Де е градинката, скромната селашка градинка, голяма два разкряча, в тоя ъгъл, отдето тя му късаше големите морави божури и жълт крокон, който блещеше ярко като звезда, на темето ѝ, въз черната ѝ коса? Де са двата диви триндафилеви храсти? Градинката е под туй купище сега. Градинката е умряла!

Едно момиче се зададе със стомна и влезе в двора.

– Девойче – извика го Дебрянски.

Момичето се извърна.

– Тука ли си е баба... Тука ли си е Струмка?

О, той не можеше да каже „баба“ за онова създание!

Момичето го изглеждаше очудено-глулаво.

– Стрина Струмка! – реши се да каже Дебрянски, за да бъде разбран.

В същия миг притърча друго момиче, по-възрастно от първото. Те се шушукаха нещо.

– Ти мама ли търсиш? – попита новото момиче.

– Да, майка ви, пиленце, стрина Струмка.

Девойченцата се спогледнаха зачудени, па се изкискаха. На Дебрянски стана досадно. Гаврят ли се с него?

– Мама я няма – отговориха и двете.

– Дека е?

– Умряла е.

И момичетата с нов смях хукнаха нататък.

Очевидно, беше им много смешно, дето тоя господарин питаше за майка им, умряла преди много години...

Дебрянски остана като втрещен от тая неочаквана вест, па и изпълнен с негодувание за тоя светотатски, неуместен смях на безчувствените селянчета.

– Умряла, умряла! – повтаряше си той, – не можах да я видя. Моята първа... възхитителна любов!... Не, по-добре, по-добре, че е умряла, най-добре, че я няма... Нека да я знам само такава, каквато беше тогава, в разцвета на младостта и красотата, щастлива, там при извора!

„При извора!“ Внезапно му хрумна да иде да посети извора, поетическия извор. Той се чудеше как най-първото му поклонение не беше там. Той побърза да иде да помечтае при извора, както някога, уви, без да чака вече някого там, на големия балван, под клоните, дето са седели късно двама сред упойната омая на тихата лунна вечер, при мелодично-то фъфлене на зефира в клоните. И той бързаше.

Подир малко Дебрянски се озова на източния край на селото, при пролома, дето Струма, шумна, минува под високата стена, страховито надникнала над нея. Той с неудоволствие забележи, че тясната сенчеста полянка, през която се отиваше до извора, беше загрозена от присъствието на няколко нови опърпани колиби, които стояха като отвратителни закръпки на нея. Кичастите някога върби, сега с изпокършени клонища,

с обелени и безжалостно изпокълцани от сечива дънери, висяха безнадеждно скръбни, сякаш тайно тъжеха за нещо си... Беше и нататък изтъпкана, обезобразена, тая друг път цветуща местност, кът на момински срещи и любов. Няколко тъми от пясък, оставени от порои, просичаха и заличаваха скудната зеленина на тая обезчестена полянка.

Дебрянски отиде при извора, но го завари пресъхнал. Чучурчето не съществуваше. Празното му вирче беше натъпкано с пясък: гъстият наоколо бурен и пустали треви и коприва свидетелствуваха, че от години вече никой крак не е пристъпал тук за вода; заедно с животворната струя беше пресушен и изворът на живота, на смеха, на звънливите кръсци на младостта.

Изворът беше умрял. Тъжно, тъжно. На Дебрянски неволно овлажняха очите.

– Умрял и той, умрял и той! Смърт навсякъде, и пустош, и разрушение! Времето е турнало страшната си ръка на всичко онова, което преди двайсет години радваше очите, услаждаше душата. – Де се крие радостта и животът тука? Всичко вехто, западнало, посърнало. Сякаш че заедно с хората си и самото село е остаряло... Ами аз?...

Дебрянски се качи на колата си, наскърбен, помазан от тежки чувства и с бледно чело, като човек, който излязъл от гробища, дето са погребани най-милите на сърцето му.

Той продължи пътя си из живописната Струмска долина, но нищо там не привлече вече вниманието му.

1894

КРАЙ

Източник: Словото

Набиране: Надежда Владимирова и Мартин Митов

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/4390>]